

Rosenbecks 'elendighedsforskning' har modsat de magtesløse som hovedpersoner, de mishandlede kvindelige patienter under lægernes selvrådige behandling, de hjemmegående husmødre der var objekter for al slags vildledende propaganda og de overhørte kvindeforskere som ikke kan trænge op igennem de videnskabelige institutioners hierarkier. Hendes værk er en magtfuld kamp for at rydde ud i den humanistiske videnskabelige tradition, så der kan blive plads til kvindeforskerne. Til det formål har hun valgt en tvetydighedens strategi, som man i denne sammenhæng fristes til at sammenligne med Natalie Zahles. Hun har valgt at sidde som Zahle i midten af sit spindelvæv, midt i det store empiriske og teoretiske felt, hun har kortlagt, for stadig at kunne sammenvæve alle trådene.

Anne Mørch-Hansen

Kvindens skrift og tale

Nordisk kvindelitteraturhistorie, bd.1: *I Guds navn*. Hovedredaktør Elisabeth Møller Jensen. Billedredaktør Elisabeth Andersen. Grafisk tilrettelæggelse Mia Okkels. Kbh. 1993 (Rosinante/Munksgaard).

»Hvad sker der, når man skriver litteraturhistorie med afsæt i de kvindelige forfatterskaber i stedet for, som det altid har været praktiseret, at se de kvindelige forfatterskaber med den litteraturhistoriske traditions blik?« Det spørgsmål har været udgangspunktet for *Nordisk kvindelitteraturhistorie*, skriver Elisabeth Møller Jensen i indledningen til første bind, *I Guds navn*. Den overordnede litteraturhistoriske teori om kvindens litteratur, redaktionen i første omgang ventede at finde, viste sig hurtigt ikke at lade sig etablere. Og godt det samme, for netop manglen på en sådan giver her en friere tilgang til stoffet, der samler sig om litteratur- og kulturhistoriens kvindelige stemmer og figurer uden at lukke sig om dem med på forhånd fastlagte definitioner.

Det betyder imidlertid ikke, at der ikke sker noget når »de kvindelige forfattere gøres til hovedpersoner i en historie, hvor de hidtil har været marginale«. Det kvindelige tyngdepunkt sætter litteraturhistorien i et nyt og anderledes perspektiv og medfører i 1. bind blandt andet, at hidtil glemte, mis- eller ukendte forfattere graves frem og revurderes. At utraditionelle historiske dokumenter (som f.eks. hekseprocessernes nedfældede bekendelser) drages ind og læses

som tekster, samt at mere velkendt stof (som f.eks. Maria-viserne) analyseres på andre måder end før.

Med kønnet som indfaldsvinkel adskiller *Nordisk kvindelitteraturhistorie* sig ofte markant i sin behandling af kvindelige forfatterskaber. Til illustration kan nævnes behandlingen af Anna Catharina von Passows komedie *Marianne eller det frie Val* (1757), der i *Dansk litteraturhistorie* (1983) beskrives som »drøbende omstændelig« og udelukkende interessant »ved som den første danske komedie at have frigjort sig fra den holbergske komedieform«. Hvad komedien og Mariannes frie valg i øvrigt handler om, får læseren ikke at vide. I *Nordisk kvindelitteraturhistorie* bliver von Passows komedie litteraturhistorisk interessant ikke kun qua sin genrefornyelse, men også – og især – p.g.a. den nye selvstændige kvindekarakter, der her træder frem på den kulturhistoriske scene og forstandigt træffer sit valg ved at skrotte »det samlede frierkorps«.

Nordisk kvindelitteraturhistorie handler ikke udelukkende om de kvindelige forfatters tekster. Når det gælder det ældre stof og den mundtlige (forfatter-anonyme) fortælletradition handler det ikke blot om litteratur, men i lige så høj grad om kulturhistorie. Tidsmæssigt bevæger 1. bind sig fra år 1000-1800 i en løseligt fremadskridende kronologi, der giver plads for brud og lader en række fællestræk komme til syne på tværs af tidsperioder og landegrænser. Værkets generelt åbne struktur holdes fremstillingsmæssigt sammen af fem hovedafsnit med forankringspunkt i forskellige litterære traditioner: 1) »Vølven« tager udgangspunkt i den islandske eddadigtning. 2) »Den hellige opgave« beskriver religiøse tankesæt og salmedigtning.

3) »Feminae Illustres« fortæller om renæssancens lærde kvindekulturer, der i Norden har nonneklostret i højere grad end salonen (Frankrig) som sit samlingspunkt. 4) »I eget navn« omhandler blandt andet 1700-tallets fruentimmer-tidsskrifter samt intim-genrer som selvbiografier, dagbøger og breve. Brevet definerer Marianne Alenius som en kvindeggenre, fordi kvindelige brevskrivere (som Madame de Sévigné) »i denne ene genre har status af forbillede for mænd og for kvinder«. 5) »Mundtligt fortællestof« analyserer folkeeventyr, viser og erotiske fortællinger og beretter om indsamlingen og nedskrivningen af det mundtlige stof i 1800-tallet.

I denne opdeling fokuserer fremstillingen især på at beskrive, hvad der sker med den nordiske kvindelitteratur i kulturelle og bevidsthedsmæssige epokalskift fra eksempelvis den mundtlige, hedenske tradition til den skriftlige, kristne eller fra renæssance til præromantik. *Nordisk kvindelitteraturhistorie* skaber et resonansrum for kvindelige stemmer i en patriarkalsk domineret kultur og vægter i sine læsninger at fremhæve skjulte eller åbenlyse modstrømme. En forfatter som Magdalene Sophie Buckholm (1758-1825), hvis digte ifølge Åse Hinderaker er præget af »tilpasning og resignation« til tidens traditionelle kvindebillede, fylder ikke meget og fremstår på denne kvindelitteraturhistoriske baggrund heller ikke videre interessant.

Den hedenske kvindekulturs apokalypse

Helga Kress indleder med et vidende og omfangsrigt kapitel om »køn og kultur på Island i den norrøne middelalder«. Med udgangspunkt i de islandske eddadigte og sagaers kvindelige figurer og

fortællerstemmer fremlæser Helga Kress – via (lovlig) mange tekstnære eksempler – et gennemgående udviklingsmønster, der bevæger sig i overgangen fra en hedensk, mundtlig tradition med stærk kvindelig dominans til en kristen, patriarkalsk, skriftlig kultur. »Völuspá«-vølvens berømte og kryptiske spådomsdigt læses således som »historien om den hedenske kvindekulturs apokalypse«. Det er spændende læsning, men med en tendens til vel bastant og éntydig tolkning af stoffet, som mange af værkets øvrige forfattere afviger fra.

Således er Eva Hættner Aurelius mere forsigtig med sine konklusioner i det efterfølgende oversigts-kapitel om kvinders »religiøse erfaringer og skriftformer fra middelalderens kirkeliv til 1600-tallets vækkelser«. Kvindelige mystikere og salmedigtere opfattede sig primært som talerør for Gud – og fandt i religionens feminiserede og erotiserede billedsprog et udtryksrum, men om der bagom talen i Guds navn også tales i kvinders eget, lader kapitlet stå åbent. Ligeledes undlader Pil Dahlerup i sin tekstanalytiske gennemgang af glædesdigtet til Jomfru Maria, »Glæd dig, Maria, Guds Moder, og fryd dig« at sætte lighedstegn mellem digtets/bønnens kvindelige fortæller-jeg og dets anonyme forfatter/bearbejder, men nøjes med at konstatere, at det *kan* være skrevet af en kvinde, og at det henvender sig til kvinder. Med opmærksomhed på digtets kvindelige fortæller-jeg bidrager Dahlerup til en ny, Julia Kristeva-inspireret læsning af de danske Mariaviser i oppositionel dialog med Ernst Frandsens tidligere læsning.

I modsætning til bønnebogens ukendte forfatter er der både navn og køn på

de nordiske salmedigtere, der behandles i de efterfølgende kapitler. Her stifter læseren bekendtskab med både mindre kendte digtere som Elle Andersdatter og Kirsten Jensdatter og med bedre kendte salmedigtere som Dorothe Engelbretsdatter. Sidstnævnte knytter med sin brug af gråden som udtryksform og strategi i andagtssamlingen *Taare-offer* an til en af værkets tværgående tråde. Den løber fra de islandske grådkvad »grátur – en elegi-type, som kun kvinder kvæder« – til de finske grædekones sange, som Satu Apo skriver forblev del af rituelle begravelses-ceremonier op til 1900-tallet.

Bekendelse og maskerade

Det mest opsigtsvækkende bidrag i hovedafsnittet om »Den hellige opgave«, er Lisbet Holsts læsning af 1500- og 1600-tallets hekse-processer og de anklagede kvinders bekendelser. Med reference til Michel Foucault angives bekendelsen som kirkefædrenes metode til at tilegne sig »viden om og dermed kontrol over sine medlemmer«. Datidens marginale kvindeskikkelser blev stik imod Paulus' ord tvunget til at tale, tortureret til at bekende deres alliance med djævelen. Holst læser de anklagede kvinders nedfældede vidnesbyrd som tekster og kommer med en række bud på, »hvilken interesse de forskellige bekendere måtte have haft i at bekende.«

At viden er vejen til indflydelse og magt, er en sandhed, de inkvisitoriske kirkefædre ikke var ene om. En række af renæssancens kvindelige forfattere fandt mindre drastiske veje til at skaffe sig (anden) viden. Birgitte Thott, Sophie Brahe, Anne Margrethe Quitzow, Cille

Gad m.fl. argumenterede overbevisende for kvinders ret til lærdom gerne med henvisning til bla. antikkens filosoffer, som de læste og oversatte til deres modersmål. At bekendelser derimod ikke nødvendigvis rummer den nøgne, men snarere »den beklædte sandhed« får man et velgørende indtryk af i Anne-Marie Mai's og Marianne Alenius' læsninger af »1700-tallets litterære iscensættelser af kvinder«, der blandt andre omhandler Charlotta Dorothea Biehls selvbiografi *Mit Ubetydelige Levnetsløb*.

Bekendelser både i form af selvransagelse og (selv)forsvarsskrift går igen i en række kapitler. Mest interessante er de læsninger, som ikke tager teksterne på ordet, men læser bagom og mellem linierne. Det gælder f.eks. Ebba Witt-Brattströms oppositionelle nyfortolkning af Anne Maria Lenngrens (1754-1817) digte, der fremlæser en »kvindelig ironi« bag den moralske facade. Anne-Marie Mai slår tonen an i indledningen til hovedafsnittet »I eget navn« ved at tale om skriften som et rum for selvicensættelse. Mai sætter her fokus på den kvindelige forfatters skribentmaske, der – ligesom 1700-tallets populære maskerader – fungerer som »adgangstegn og raffineret udfoldelsesmulighed«. Med maskeraden som omdrejningspunkt nuanceres den underliggende søgen efter et autentisk kvindeligt 'jeg', der indirekte præger en række af værkets øvrige tekst-læsninger. Skønt det gentagne gange understreges i gennemgangen af de ældre tekster, at idéen om et enkeltstående 'jeg' hører den moderne tid til, så forhindrer det ikke f.eks. Kjerstin Norén i at læse Den hellige Birgittas åbenbaringer som »lignelse for

det jeg, som hun (Birgitta) ikke kunne eller ville formulere«.

Folkelig saft og kraft

Mens hovedparten af de kvindelige forfattere, der behandles i 1. bind, tilhører samfundets øverste klasser, kommer almuekulturens mere folkelige stemmer til orde i afsnittet om det mundtlige fortællestof. Her skriver bla. Rakel Christina Granaas underholdende om »Narrationes Lubricae« – erotiske historier, der blottede begge køn og blev fortalt og videregivet af både kvinder og mænd. De erotiske historier »bringer karnevalistisk humor ind i hverdagen, så triste realiteter bearbejdes ved hjælp af grov latter, og de krydser tabugrænser ved at udpensle køn og sexuliv indtil det absurde«. Inger-Lise Hjortd-Vetlesen og Else Marie Kofod slutter 1. bind flot af med et kapitel om »Det kvindelige mønster i folkedigtning og folkemindeindsamling«, der med bredt kultur- og litteraturhistorisk udsyn får trukket tråde både tilbage og frem i tid.

Sætter læseren sig for at pløje 1. bind af *Nordisk kvindelitteratur* igennem fra ende til anden, vil man undervejs støde på gentagelser, som kan synes unødvendige og kunne være undgået ved hjælp af henvisninger. Men hvor mange læsere (udover anmelderne) vil mon gå til værket i eet stræk? Nogen tungtvejende ulempe bliver gentagelserne næppe set i forhold til den almindelige opslagsbrug og punktlæsning. Med sin åbne struktur, mange gode, utraditionelle læsninger, og sidst men ikke mindst i kraft af Elisabeth Andersens og Mia Okkels fine visuelle tilrettelæggelse er det blevet et både vægtigt, smukt og anderledes litte-

raturhistorisk værk, hvis fortsættelse det bliver spændende at følge. Det store tekstmateriale rummer såvel ny viden om som nye fortolkninger af kvinders skrift og tale, og har stor historisk værdi som udtryk for kvinders tanker, erfaringer og livsomstændigheder. Hvad læseren undervejs kan savne er en større diskussion af, hvordan disse tekster er interessante som litteratur? En mere markant udfoldelse af dette spørgsmål måtte i højere grad gå i clinch med den mandlige litterære kanons kriterier, der hidtil har frasortet mange af de kvindelige forfattere. Endvidere kunne det føre til en større refleksion over, hvad der sker ikke blot med litteraturhistorien, men også med måderne at læse og vurdere litteratur på, når kvindelige forfatterskaber sættes i fokus?

Karin Højersholt

Anders Østergaard (red.): *Skud – tekstanalysen i dag*, Kbh. 1992.

I kritikerantologien *Skud – tekstanalysen i dag* præsenteres fem fortolkninger af den samme fiktionstekst: J.P. Jacobsens: »Et Skud i Taagen«. Seks kritikere har – med varierende grad af kaldsfølelse – indvilliget i at optræde som eksponenter for fem aktuelle tekstteoretiske positioner, der hver især fremstilles og diskuteres udførligt i sammenhæng med demonstrationen af deres respektive tekstanalytiske konsekvenser. Erik A. Nielsen forfægter et hermaneutisk-eksistentielt litteratursyn, mens Søren Schou forsvaret den socialhistorisk orienterede kritik. Makkerparret Harly Sonne og Christian Grambyes psykosemiotiske bidrag (der passende er placeret som nummer tre i rækkefølgen) bygger i navn og gerning bro mellem disse etablerede, hvis ikke toneangivende traditioner og senere poststrukturalistiske udviklinger, repræsenteret af henholdsvis postfeministen Charlotte Engberg og dekonstruktivisten Jan Rosiek. Fortolkningseksperimentets pædagogiske og videnskabelige fordele er måske særligt oplagte i de tilfælde, hvor kontinuiteten mellem teori og praksis ikke formidles af en metodisk systematik, og hvor man evt. som Jan Rosiek insisterer på tekstteoriens eksistensberettigelse uafhængigt af dens mulige værdi for den konkrete analyse. Bogens prioritering er den modsatte – som det også fremgår af titlen. Så uanset om de enkelte resultater af deltagernes dialog med Jakobsens novelle fremlægges som besvarelsen af et sæt programmatisk spørgsmål til teks-